

cionalizirati osnovne tri shematske prvine naturalističnega motiviranja: biološki faktor, okolje, zgodovinski trenutek (konkretno: erotični podvigi kot izid biološke danosti Škrobarja zadoščijo pri nemškem uradniškem šefu; ta v pravem trenutku, ob vilitvah kot fig. zgodovinskem momentu, pritisne nanj, da se v okolju, kjer se medsebojni odnosi urejajo po narodni pripadnosti, opredeli zoper slovenstvo in s tem tudi zoper lastno intimno prepričanje; z vidika takšne trojne motiviranosti ostaja do neke mere vprašljiva tudi tematsko problemsko povzemača oznaka, češ da gre za narodno političen roman; zgodbena poanta je res precej te vrste, toda premislek pove, da je pripoved hkrati razgrinjanje usode, ki je pogojena z neobvladljivimi biološkimi vzvodi; v izpuščenem epilogu iz prve izdaje beremo izrecno tovrstno oceno: »Poznal je plemenitost in dostojnost in spodobnost ... kdo more kaj za to, če ga je vlekle v blato ...« — podčrt. M. K.)

2. Opuščena je ponazoritev slogovne dvojnosti na ravni govora; pač v smislu opozicije: »od tega hipa so najine oči dvoje brezličnih aparatov« (II, 67) — »ti si zame kakor sveto obhajilo, ljubica« (I, 231).¹

3. Možnosti razpravljanja dopušča seveda tudi izbira druge, štirideset let mlajše redakcije (1914—1950), ki jo je avtor — po urednikovih besedah — pripravil v popolnoma novem zgodovinskem položaju, po NOB. Pripoved je s temi popravki zadobila nove ideološke razsežnosti in izgubila mnogo zgodovinske verodostojnosti. Prvotni (zdaj izpuščeni) konec je literarnozgodovinsko zanimiv vsaj z dveh vidikov in sicer kot: a) vnaprejšnja samoobramba pred »svetovnonazorskim in moralizatorskim nasiljem« (podobno kakor štirideset let pred

njim v Stritarjevem Zorinu) in b) kot izraz neke splošne, zgodovinske potrebe takratnega slovenskega pisatelja, da v občutljivih točkah leposlovnega teksta reagira aktualno ali kar aktualistično (prim. Tavčarja, Podlimbarskega, Cankarja): bližal se je pač usodni zgodovinski trenutek za slovenski narod in je bilo treba negovati politično samozavest na vse načine. Bržkone je z izločitvijo prvotnega konca in z nekaterimi drugimi ustreznimi popravki ta razsežnost močno zabrisana. (Sem gre prejkone tudi vprašanje Župančičevih verzov, ki jih Arnošt Škrobar v prvi izdaji tako pridno deklamira; Župančič je delu takratne slovenske javnosti od Čaše opojnosti dalje veljal za najoprijemljivejši zglede literarne erotičnosti, brezčilnosti, celo »kaluže«, kakor ga je imenoval Ušeničnik; kaj je bilo torej naravnejšega, ko da je Kraigher Škrobarja po verze poslal k Župančiču? In kaj je bilo spet bolj smiselno od tega, da je ob Arnoštovem žalostnem koncu citiral neke čisto druge Župančičeve stihe? Gre pač za kompozicijsko opozicijo na ravni ideološke zgradbe. — Štirideset let do druge redakcije je tovrstni prizven Župančičeve poezije — nekakšna notranja dvotečajnost — zbrisalo in tako je — morda redko umestno — vse Župančičevo iz romana potrebil tudi Kraigher sam.)

— Vse to so vprašanja, ki jih kajpada ni mogoče odpraviti s takšnole kratko recenzijo in narekujejo težavne odločitve. Tudi si ne domišljamo, da smo jih izumili mi in da nanje urednik ni pomislil; zato kajpada z njimi ne želimo, niti ne moremo zmanjšati tehtnosti in koristnosti Zadržavčevega dela; nanje pač samo opozarjamo v obliki delovnih predlogov in nadaljnjih pobud.

Matjaž Kmecl

Filozofska fakulteta v Ljubljani

KOROŠKI KULTURNI DNEVI

Pomladi so v posebnem zborniku¹ izšla predavanja prvih koroških kulturnih dni, ki so jih pred štirimi leti organizirali v Celovcu. V zborniku je zbranih 22 predavanj (3 zgodovinska, 4 narodopisna, 4 umetnostnozgodovinska, po 1 geografsko in muzikološko, 3 jezikoslovna in 16 literarnozgodovinskih). Bogo Grafenauer objavlja v knjigi predavanje »Pomen Karantanje v oblikovanju zgodnjerednjeveške skupnosti alpskih in panonskih Slovanov in v njihovem kulturnem življenju 9. in 10. stol.«, v katerem se

poleg zgodovinskih vprašanj dotakne tudi problemov, ki so povezani z Brižinskimi spomeniki, z njihovim nastankom in možnimi vplivi, med katerimi opozarja predvsem na vpliv irskega misijona, ki je v tistem času deloval na Koroškem. O zgodovinskem razvoju prebivalstva in o njegovih socialnih osnovah piše Fran Zwitter, ki svojo pozornost posveča predvsem vpra-

¹ Koroški kulturni dnevi I. Zbornik predavanj. (Ur. Erik Prunč in Gustav Malle.) Maribor, Obzorja 1973. 263 + XXIII + (I) str. 8⁰.

šanju naraščanja oz. upadanju prebivalstva na Koroškem, pri čemer pomeni upadanje deleža agrarnega prebivalstva predvsem povečano narodno ogroženost Slovencev na Koroškem. — Prispevek Valentina Inzka je posvečen narodno-političnemu programu in publicističnemu delovanju Andreja Einspielerja, ki je bil v drugi polovici 19. stoletja nedvomno ena najmarkantnejših osebnosti v slovenskem političnem življenju. — Članek Toneta Zorna »Nekateri pogledi na slovensko vprašanje na Koroškem po letu 1925« obravnava teorijo vindišarstva, s katero so bile in so še vedno povezane nemške nacionalsocialistične tendence na avstrijskem Koroškem. — Zanimiv je tudi prispevek Vladimirja Klemenčiča »Spreminjanje gospodarske in socialne strukture in narodnostni problemi Slovencev na južnem Koroškem«, saj odpira celo vrsto vprašanj in problemov, ki usodno posegajo v perspektivo obstoja in vztrajanja slovenskega življa v Avstriji. — O raziskavah koroške umetnosti, o njenem mestu v okviru slovenske in o posebnostih, ki so značilne zanjo, piše v svojem esejju Nace Šumi. — Značilnostim romanske arhitekture na obeh straneh Karavank, ki so posebnost v evropskem prostoru, je posvečen prispevek Marijana Zadnikarja, gotškemu stenskem slikarstvu na Koroškem pa razprava Franceta Stelèta, ki se je posebej ustavil ob beljaški delavnici in njenem vplivu. Emilijan Cevc piše o gotski plastiki na Koroškem, o najvidnejših avtorjih in najpomembnejših delih, ki so nastala na tem koščku slovenske zemlje, Janez Höfler pa o glasbeni umetnosti na Koroškem do 19. stoletja.

Poleg teh pa je v knjigi še cela vrsta prispevkov, ki so posvečeni slovenskemu jeziku in literaturi. O slovenskih koroških narečjih kot zgodovinski vezi med Slovenci tostran in onstran Karavank piše Tine Logar in opozarja na najstarejše jezikovne spremembe, kot so npr. depalatalizacija konzonantov v poziciji pred sprednjimi vokali, metateza likvid idr., pa tudi na mlajše jezikovne inovacije, ki niso več zajele celotnega južnoslovenskega ozemlja (npr. akcentske spremembe, podaljšanje praslovenskega akuta idr.). Vsi ti pojavi dokazujejo, da je Koroška enakovreden člen med ostalimi slovenskimi narečji, prav narečni pojavi, kot so švapanje, sekundarna slovenska palatalizacija velarov idr., pa opozarjajo tudi na to, da je bila Koroška v preteklosti veliko tesneje povezana z osrednjimi slovenskimi pokrajinami. — Prispevek Franceta Bezljaja »Arhaizmi v koroških

narečjih« obravnava vrsto koroških besed, ki jih najdemo npr. pri Gutsmanu, Jarniku, Pleteršniku ali v drugih slovenskih narečjih, obenem pa tudi v drugih slovenskih in baltskih jezikih. — Vokalni redukciji v podjunskih govorih je posvečen sestavek Pavleta Zdovca, ki primerja posamezne redukcijske stopnje med seboj, obenem pa opozarja tudi na to, da se redukcija v tem delu slovenskega prostora ni realizirala tako, kakor je to v svojih Slovenskih študijah formuliral Fran Ramovš. — Boris Paternu je dal svojemu prispevku naslov »Problem dveh tipov slovenske književnosti s posebnim ozirom na njen koroški del«. V njem ugotavlja, da smo imeli Slovenci sprva predvsem dva tipa literature — na eni strani leposlovje, ki je bilo namenjeno izobražencem in ki je doseglo svoj prvi vrh prav s Pisanicami, na drugi strani pa domačijsko, ljudsko vzgojno književnost. Potem na kratko pregleda posamezna razdobja v razvoju slovenske literature, več pozornosti pa posveti predvsem Janežičevemu Slovenskemu glasniku, Mohorjevi družbi, ustanovitvi Kresa itd., ugotavlja, da je zadnja vojna pomenila ostro zarezo in stagnacijo, ki se počasi taja šele v novejšem času. — Erich Prunc se v svojem sestavku »Nekateri problemi koroškega slovenskega slovstva do 1848. leta« ustavlja najprej ob brižinskih spomenikih, v zvezi s tem pa ponovno odpre tudi problem pokristjanjevanja Slovencev; odklanja Isačenkovo mnenje, da bi stilne prvine v Brižinskih spomenikih kazale na neki knjižni jezik, torej na staro cerkveno slovanščino, ugotavlja, da je postponirani privednik stilem, ki je običajen tudi v ljudskem slovstvu, najdemo pa ga tudi v srednjeveški božični pesmi in še kje. Zastopa torej tezo, da ob srednjeveških besedilih lahko govorimo le o »staroslovenščini«, se pravi o večfunkcionalnem in naddialektalnem slovenskem kulturnem jeziku. Nato na kratko preleti dosežke naše reformacije, ki je vknjižila slovenski jezik, protireformacije, ko so to delo nadaljevali predvsem jezuiti, in prosvetljenstva, ustavi se ob O. Gutsmanu in J. Japlju, potem pa še ob najpomembnejših predstavnikih predromantike na Koroškem, med njimi predvsem ob U. Jarniku in M. Schneiderju. — Starejši koroški dramatik je posvečen prispevek Jožeta Koruze, ki ga zanimajo predvsem trije samostojni in samosvoji pojavi iz časa pred letom 1863, ko je bila v Celovcu ustanovljena čitalnica. Najprej se ustavi ob pasijonski igri, najstarejšem slovenskem gledališkem besedilu s Koroške, ki ga je našel Štefan Singer, opisal pa že pred vojno

Franc Kotnik; opozarja na to, da je tekst verjetno nastal po mlajši predlogi, za kar govore nekateri vsebinski elementi, obenem pa meni, da bi ga morali stilistično oceniti in primerjati s podobnimi nemškimi teksti na Koroškem. Premišljevanje o avtorstvu ga pripelje do domneve, da bi bil avtor lahko Matevž Mavc iz Trziča, ki je daljši čas služboval v Podjuni. Ta misel pa se ujema tudi s Kotnikovo oznako jezika v tej igri. Podpora tej tezi je tudi dejstvo, da so v tistem času v Trziču imeli slovenske pasijonske prireditve. Igro postavlja v čas pred letom 1765, ko je celovški okrožni urad prvič strogo prepovedal uprizorjanje verskih iger; to misel navezuje na gledališko dejavnost celovških jezuitov, ki so imeli svojo rezidenco tudi v Dobrli vasi, in ravno dobrlovaška pasijonska igra bi po njegovem mnenju utegnila služiti kot predloga tisti iz Železne Kaple. Drug tak pojav, ki ga zanima, so Drabosnjakovi prevodi oziroma priredbe ljudskih iger, od katerih so se ohranile le tri; dve sta le slovenska priredba ljudske oblike tradicionalne verske igre, tretja — Igra od zgubljenega sinu pa je moraliteta, katere izvirni rokopis je bil najden na Kostanjah. O tretjem pojavu lahko govori le posredno, ker se dramatični poskus iz kroga koroških preporoditeljev Ulrich, Graf Celsky ni ohranil; zato svojo sodbo lahko navezuje le na poročilo nekdanjega najditelja rokopisa Viktorja Globočnika, vendar pa sodi, da je bilo delo pomembnejše, kakor je menil Globočnik, saj se v njem kažejo prvi znaki romantike. — O književnosti zamejskih koroških Slovencev po plebiscitu piše Matjaž Kmecl in v uvodu opozarja predvsem na vlogo, ki so jo pri gojenju in ohranjanju slovenske besede v 20. stoletju imela prosvetna društva. Omenja avtorje, kot so npr. Matilda Košutnik, ki je na neki način nadaljevala tradicijo koroškega bukovištva, Pavel Kernjak, Milka Hartman, pomudi se ob Maksu Sorgu in Hanziju Weissu, ki sta padla med vojno, ob Katarini Miklav, ki jo je uničil Rawensbrück, omenja partizansko spominsko prozo, ki jo na Koroškem zastopa Karel Prusnik-Gasper, in nekatere predstavnike iz vrst emigrantov, med njimi Karla Mauserja, ki je nedvomno najplodovitejši pisatelj večerniških povesti, Metoda Turnška, ki je napisal vrsto bolj ali manj uspešnih dram iz karantanske zgodovine, ter domačine Valenitna Inzka, Krista Srienca in druge, med mlajšimi avtorji pa Valentina Polanška, ki se je od preproste verzifikacije in vzgojnega pripovedništva povzpela do veliko modernejšega in bolj sproščenega izraza že v

zbirki »Grape in sonce«. Največ pozornosti pa posveča Kmecl najmlajši generaciji, ki se je zbrala okrog Mladja in ustvarjalno posegla v novejšo slovensko književnost. Florijan Lipuš, Erik Prunč in Karel Smolle, pa morda še kdo, so večerniški, tradicionalno vzgojni literaturi zoperstavili nov tip književnosti, z novimi oblikami in drugačnimi cilji; v zadnjih štirih letih se je prav ta smer okrepila z novimi imeni, v vsebinskem pogledu pa z večjo družbeno angažiranostjo. — Franc Zadravec je dal svojemu prispevku naslov »Slovenska Koroška v prozi, pesmi in drami od 1919 do 1942«. Osrednja pozornost velja Prežihovemu Vrancu in njegovemu delu, od prvih člankov v Rdečem praporu, ko je skušal osvestiti slovensko meščansko politiko in ji vzbuditi zanimanje za koroški problem, do novel, v katerih je upovedil koroško zemljo in njene ljudi, najbolj pa je koroški problem govorno oživil v romanu Požganica. Med avtorji, ki so se tudi posvetili temu vprašanju, omenja Zadravec Ivana Laha, ki je v nasprotju s Prežihom idealiziral zgodovino, Ivana Albrehta in Ivana Preglja, ki se je pri iskanju rešitve izgubil v mistiki, Ivana Matičiča, Maksa Šnuderla idr., ob koncu pa ugotavlja, da se večini med njimi ni posrečilo preseči romantičnega fabuliranja. Koroška tematika je zaživela tudi v pesmi, elegično pri Županciču, Sušniku, Debeljaku, Glaserju idr., uporno pa v verzih Gradnika, Golarja, Maistra in kasneje tudi Frana Ellerja. Avtor zaključuje svoj pregled z dramatikom, kjer pa je pravzaprav odkril samo dva avtorja: Pavla Golio in Franca Ks. Meška. — O slovenski pripovedki na Koroškem piše Pavle Zablatnik, ki se je v svojem članku oprl na vrsto del in zbirk različnih avtorjev, ki so se ukvarjali z zbiranjem koroških pripovedk, temu pa je dodal še svoje primere, ki jih je sam odkril v Zilji, Rožu, Podjuni in na Gurah. Več pozornosti posveča predvsem mitičnim pripovedkam o hajdih ali ajdih, škuberlu in škrahtu, škopnjaku, povodnem možu, žalik ženah idr. ter zgodovinskim pripovedkam, ki se dostikrat opirajo na resnične dogodke; še posebej so se ljudstvu vtisnili v spomin turški vpadi (v zvezi s tem pa je nastala cela vrsta pripovedk o kralju Matjažu), kuga, reformacija in veliko kasneje tudi francoski boji. — O basnih koroških Slovencev piše Milko Matičetov, ki uporablja izraz basem / basen v veliko širšem pomenu, tako kot ga uporabljajo v Rožu in Zilji, kjer obsega vse vrste pripovedništva. V svojem eseu je svoje zanimanje osredotočil ob koroških ljudskih pravljicah, ki jih v objavljenih zbirkah najdemo pravzaprav

zelo malo, posebej še, če njihovo število primerjamo s pripovedkami. Ko skuša dognati vzroke za to, navaja kot enega prav dejstvo, da gre pri pravlji vedno za daljši tekst, ki zahteva večji ustvarjalni napor pripovedovalca. Ob koncu objavlja v transkripciji celo pravljico o pridnem kovaču, ki jo je pripovedoval Franc Isop-Leben iz Gorinčič. — Tudi razprava Valensa Voduška je posvečena slovenski ljudski ustvarjalnosti — tokrat slovenski koroški ljudski pesmi. Narodopisne raziskave so odkrile le majhno število pripovednih pesmi, več pa se je ohranilo pravih plesnih poskočnic, vendar v počasnem tempu, v bolj odročnih predelih se je ohranil tudi še večglasni starejši način petja, odkritje homogene arhaične glasbene kulture v Reziji pa je pomagalo razjasniti tudi nekatere posebnosti koroške ljudske pesmi. Ob koncu omenja avtor kot posebnost še koroški rej,

pri katerem gre verjetno za predslovansko izročilo, kot so pokazale novejšje raziskave. — Koroški ljudski pesmi je posvečen tudi prispevek Franceta Czigana, ki opozarja na dejstvo, da péta pesem še živi med ljudmi, žal pa izumirajo pesmi, ki so jih peli ob delu; kot vzrok za to navaja avtor predvsem vse močnejšo mehanizacijo kmečkega dela.

»Koroški kulturni dnevi« so kljub raznolikosti predavanj, ki so zbrana v zborniku, pomembno delo, ki je zapolnilo vrzel v poznavanju slovenske Koroške, obenem pa dopolnjuje gradivo, ki je bilo zbrano za IX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture in prav tako posvečeno temu delu slovenskega kulturnega prostora.

Alenka Logar-Pleško
Filozofska fakulteta v Ljubljani

OB DVAJSETLETNICI LINGVISTIČNEGA KROŽKA FILOZOFSE FAKULTETE V LJUBLJANI

Tiho in delavno praznuje dvajsetletnico dejavnosti lingvistični krožek filozofske fakultete v Ljubljani. Osnovala ga je leta 1953 skupina jezikoslovcev, uslužbenih na ljubljanski filozofski fakulteti ali pri inštitutu za slovenski jezik SAZU. Tedanji rektor univerze, prof. dr. Fran Zwitter, je pozdravil ustanovitev v priložnostnem pismu z dne 12. maja 1953. Delo krožka je teklo nekako do selitve filozofske fakultete v novo hišo ob Aškerčevi cesti (1961) in bilo obnovljeno v začetku 1964.

O dogodkih v krožku pred premorom se zdaj ne ve veliko, ker žal niso pisali kronike. Nekaj podatkov o tistem času so mi nekateri udeleženci tedajšnjih sestankov prijazno povedali iz spomina; zlasti se v tej zvezi zahvaljujem profesorjema Milanu Grošlju in Stanku Škerlju, ki sta takrat opravljala sprotno delo. Krožek je posloval tako rekoč brez formalnosti. Ni bilo predsednika ali drugačnega vodstva, zapisnikov niso sestavljali. Na sestanke — v slavističnih prostorih v narodni in univerzitetni knjižnici — je prihajalo po kakih deset oseb. Poimenskih seznamov udeležencev ni, ve pa se, da so med poslušalci prevladovali slavisti, zlasti mlajši. Sestanki so bili namenjeni pogovorom o jezikoslovnih vprašanjih, medsebojnemu seznanjanju z znanstvenimi novostmi doma in po svetu.

Najbolj pogrešamo izročila o takratnih predavateljih in naslovih predavanj. Zvedel sem malo imen nastopajočih in še manj o snovi njihovih prispevkov, sploh pa ne, po kolikokrat so nastopili. Predavali so (ob imenih dodajamo ponekod v oklepaju podatke o obravnavanem): prof. France Bezljaj, prof. Milan Grošelj (o sintagmi *sedeča kopel*), prof. Jakob Kelemina, prof. Tine Logar (o imenu *Banjščica*), prof. Stanko Škerlj (o sintaktični stereotipizaciji), pred. Boris Urbančič (o slovenskem pravopisu), znan. svet. Božo Vodušek (o slovarju slovenskega knjižnega jezika). Naštetim se opravičujem, če navajam o njih kaj zavajajočega, napačnega ali nepopolnega; oproščam se tudi neimenovanim predavateljem. Vse, ki vedo kaj več o prvem obdobju krožka, ali bi želeli popraviti moje poročilo, prosim, da bi mi take dopolnitve sporočili, ali jih priobčili.

Približno hkrati s krožkom je bilo ustanovljeno glasilo neslavističnega jezikoslovja *Linguistica*, prva tri leta kot priloga *Slavistične revije*, nato kot časopis. Do konca 1973 je izšlo enajst letnikov. Uredniški odbor vodi prof. Stanko Škerlj.

Januarja 1964 je krožek po krajših posvetih spet oživel, mislim da največ po prizadevanju dr. Brede Pogorelčeve, dr. Mitja Skubica in prof. Stanka Škerlja. Obnovljeni krožek se je utrdil z izvolitvijo predsed-